

Smärre meddelanden.

En lappska båt.

I augusti 1897 erhöU Nordiska Museet såsom gåfva från jägmästare G. Borg i Skellefte ett flertal fragment af en båt, anträffade under föregående år vid torrläggning af den midt på ön Storholmen i Skellefte älf liggande sjön Stortjärn. Fyndstället är beläget omkring fem mil från Malå kyrkplats i Lycksele lappmark. Gifvaren meddelar i ett med afsändandet af gåfvan samtidigt bref, att Storholmen till för senast ett hundra år sedan skall ha bebotts af en lappsläkt Udtjeman, men sedermera tagits i besittning af svenska nybyggare. Invid tjärnen finnas ännu lämningar efter en lappska boplat. Alla fyndomständigheter tala således för, att dessa fragment härleda sig från en *lappska* båt, och detta bevisas också af en närmare undersökning.

Beträffande båtens utseende meddelar gifvaren, hvilken haft tillfälle att se honom på platsen och således i väl ännu jämförelsevis bevaradt tillstånd, att längden synes hafva varit 3 meter och bredden omkring 75 centimeter. Bägge dessa måttuppgifter äro dock tydligen för knappa. Af mätningen af fragmenten att sluta har båtens längd icke understigit 3.5 meter och bredden belöpt sig till omkring 95 cm. Formen anser han hafva erinrat om en högstamrad snipa, om ett vikingaskepp. »Lösköl» har enligt gifvaren funnits. Måhända afses fig. g å bild 1. Några årtullar hittades icke, och gifvaren håller för troligt, att sådana ej heller förekommit, utan att farkosten paddlats fram. Borden äro af granvirke, särdeles tunna (omkr. 1 cm. i tjocklek) och hafva varit sammanfogade med hvarandra medelst genomträdde tåg af granrötter ungefär som »näf-

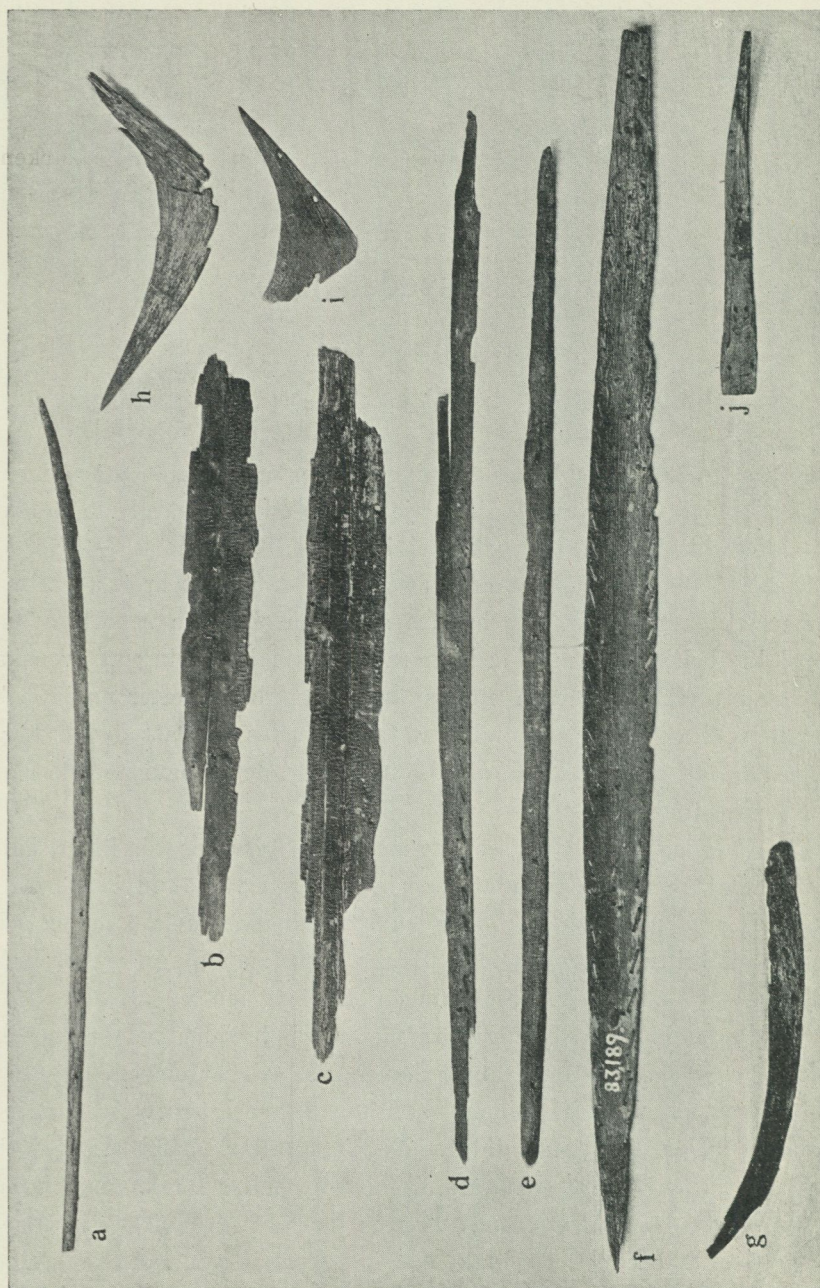

Fig. 1. Fragment af en lappsk båt från Lycksele lappmark. Nordiska Museet nr 83,189.

rarna i en kont». Hålen, som gjorts för denna söm, äro utförda med knif, ej med borrh. Af de i figurgruppen här invid afbildade fragmenten har bottenplankan en längd af 2 m. 93 cm. och en bredd af nära 18 cm. Vid denna har stycket j (längd 85 cm.) varit tillfogadt. Fig. h är tydligen ett spant. Det saknar märken efter att hafva varit fastgjordt och torde därför såsom P. Högström uppgifver (se nedan) hafva kunnat vid behof löstagas. Ett annat, fig. i, har däremot hål vid kanterna. Fig. a och e, stycken af 42 till 52 millimeters bredd och omkring 16 millimeters tjocklek, med rundad utsida, torde utgöra delar af ett sudband, d. v. s. en skoning som på båtens utsida löpt rundt om relingskanten, jfr fig. 3. Fig. b c i äro fragment af bord, och fig. g, om hvars anbringande jag dock ej vågar säkert yttra mig, synes hafva varit en förstäf. Sömvidjorna af vid pass 4 millimeter tjocka granrötter sitta på åtskilliga håll ännu kvar, se fig. 2. Vid kölen kvarsitter en bit tätning bestående af ulliknande djurhår och tjära.

Fig. 2. Detalj visande sömvidjorna å ett af fragmenten.

Utan att fördrista mig till några vidare försök att förklara de tillvaratagna fragmenten vill jag i stället i det följande ur äldre källor hopföra några belysande utsagor. Jag förbigår alltså G. von DÜBENS i senare tid utkomna arbete *Om Lappland och Lapparne* (Stockholm 1873), inskränkande mig att hänvisa till sid. 92—93 samt 387 i nämnda bok, och börjar med att anföra några utdrag ur P. HÖGSTRÖMS *Beskrifning Öfver de til Sweriges Krona lydande Lapmarker* (Stockholm 1746): »Wid andra tillfällen betjena sig däremot i synnerhet Fiskare-Lappar i de södra Lapmarker sommartiden af et slags båtar eller håpar (*wints watnas*), med hwilka de hjelpa sig hwart de komma öfver watnet, hilst älfwerna. Desse äro af den skapnad och beskaffenhet, at han tager den med årar, skott och öskar, och ändå sin matsäck dertil på hufvudet och ryggen, och bär sit fartyg hwart han wil. En del hafva sina hundar så tiltamda,

at de hjelpa til och bära en del, besynnerligen skotten. Äro altså desze båtar gjorde af ganska tunna bräder, dem han nått foget tillsammans och binder behandigt ihop med tågor, eller ock med hampsnöre, såsom i *Umo* Lapmark sker, så wäl för mindre kostnad af spik, som ock för lätthetens skull: och äro sådana med tågor eller hampsnöre hopsatte båtar tätare, än de med spik gjorde. Hos Schefferum berättas, att desze båtar hopbindas med senor, men deraf wet man icke hwarken i denna eller de andre Lapmarker nu för tiden.¹ Opføre forszarne äro de oförlikneligt wige at fara med. — — —

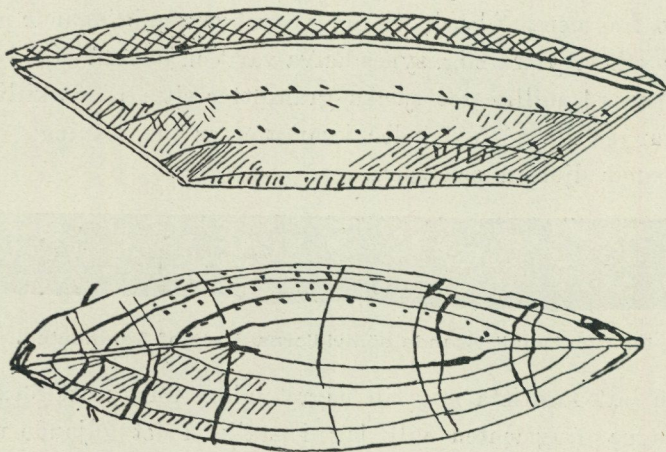

Fig. 3. Bild af lappbåt ur Linnés Iter Lapponicum.

Men då han kommer ut för stora forszar, så tar han sit skepp på ryggen och wandrar landwägen, tils han får åter någorlunda fogligt och stilla watn. Jag har sedt at de i en sådan båt gifwit sig till 5 och 6 personer, och det är under at se, huru de drista gifva sig utföre en forsz, hwarest ofta ens lif kommer an på et årtag.»²

I *Iter Lapponicum* (se *Carl v. Linnés ungdomsskrifter* ser. 2, Stockholm 1889, s. 38) skildrar LINNÉ, huru under hans år 1732 före-

¹ I Riksmuseets etnografiska afdelning finnes ett mindre fragment af en lappsk båt, funnet vid gräfning, hvilket visar en med flätade, nu af ålder och fukt svartnade, rensenor utförd söm.

² Anf. arb. s. 111—112.

tagna resa vägvisaren tog båten, håpen, upp- och nervänd på hufvudet och bar den förbi forsarne. Då Linnés mått och mycket kortfattade beskrifning af båten äro af vikt och betydelse, meddelas de här. Längden uppgifves till 12, bredden till 5 och höjden till 2 fot. Bräddens tjocklek angifves till 2 linier. De fyra yttersta spanten voro af granrötter, nedtill af en spans (spithamæ) höjd och 4 liniers tjocklek. De två midtspanten voro af grangrenar. Båten var hopfogad med »kläcksträngar» af en gåspennas tjocklek, hvilka trädts på sned (oblique), jfr fig. 3.

JOHANNES SCHEFFERUS, mot hvilken, såsom vi sett, Högström, utgående från förhållandena på sin tid, uttalat eller åtminstone antydtt ett visst tvifvel beträffande användningen af rensenor till hopfogning af båtarna, stöder sina uppgifter hufvudsakligen på äldre författare: J. Tornæus, Olaus Magnus och J. Ziegler, hvilka alla äro eniga om, att lapparna användt senor till hopfogande af sina farkoster. »De tillverka sina farkoster af barrträdsbräder, hvilka de ej sammanfoga med naglar eller spikar, såsom allmänt brukas, utan sammansy med vidjor», säger Scheffer och tillägger, efter att hafva citerat de här nämnda författarne: »Med senor eller vida allmänne med rötter, hvilka snotts såsom tåg, sy de i själfva verket tillsammans båtboarden på ungefär samma sätt som man plär sy ihop ylle- och linnetyg med tråd. Men fogarna täta de med mossor för att vattnet ej skall intränga. Detta slags båtar förse de med två eller fyra åror, hvilka fästas med årtullar vid bräddarna sålunda att en man rör ett par åror.» (Jfr *J. Schefferi Lapponia*, Frankfurt 1673, s. 253). På gravyrtitelbladet till arbetet afbildas, huru en lapp »hopsyr» en dylik båt. Då denna figur, hvad båtens form beträffar, förefaller minst sagdt tvifvelaktig, har den här icke reproducerats.

OLAUS MAGNUS omnämner i sin *Historia de gentibus septentrionalibus* (Rom 1555), efter att hafva framhållit de nordliga trakternas brist på metallfyndigheter och rikedom på vattendrag, att man isynnerhet för fiske tillverkade farkoster sålunda, att man af kvistfritt tall- eller granvirke framställde tunna bräder, hvilka man i brist på järnnaglar sinnrikt sammanfogade med smala och färskas trädrötter. Äfven brukades för samma ändamål tråd af rensenor,

liknande sådan som användes till sömnad. Författaren omtalar ock bestrykning med tjära, dock tyckes osäkert, om dylik användts äfven af lapparne. Slutligen framhåller han de med vidjor sammanfogade farkosternas stora uthållighet för vågorna på grund af deras elasticitet, samt omtalar, huru han själf under en tjänsteresa år 1518 företagit en högst farlig forsfärd i en dylik båt.¹ En figur söker ock återgifva, huru tillverkningen af de vidjesömmade båtarna tillgick, se fig. 4. Denna bild finnes äfven å Ol. Magnus karta af år 1539.

Fig. 4. Båttillverkare efter Olaus Magnus.
Historia de gentibus septentrionalibus. Rom 1555.

Från förra delen af 1500-talet hafva vi ännu en uppgift nämligen i J. ZIEGLERS *Schondia*², där det heter om lapparne, att »de hafva farkoster, hvilka ej sammanfogas med spikar utan med senor och vidjor. Med dessa båtar färdas de på de strida älfvarna i Lapplands fjälltrakter. — Båtar, kärl och allt slags husgeråd tillverka de bra och utföra äfven sådana föremål till närboende folk.»

Den äldsta uppgift, som väl finnes om fartyg af här ifrågasvarande slag, anträffas dock i SNORRE STURLASONS *Konungasagor*, där det i Sagan om Inge (kap. 6) förmäles, att Sigurd Slemme under vintern

¹ Anf. arb. lib. IV cap. 10.

² Se *Ett geografiskt arbete öfver Skandinavien från år 1532 i Svenska sällskapet för antropologi och geografi, Geografiska sektionens tidskrift 1878. B. 1.*

år 1139 för sin räkning lät finnar, d. v. s. lappar, bygga två skutor, hvilka voro hopfogade med senor, utan spik (engi saumr i) och hade vidjor i stället för knä (vidjar fyrir kné). Dessa skutor roddes af tolf man på hvar sida och voro så snabba, »att intet skepp hann dem på vattnet».

Sist anförda uppgift synes berättiga till den slutsatsen, att tillverkningen af dylika »sömmade» skepp är betydligt äldre hos lapparne, ty för att på detta sätt åstadkomma skepp med tolf par åror måste tillverkarne hafva besuttit en ansevärd och helt visst under lång tid från släktled till släktled utvecklad färdighet. Själfva tekniken att med rötter, vidjor eller senträdar sammanfoga farkoster torde väl ock, hvad vårt land beträffar, vara äkta lappska, men saknar icke motsvarighet hos de nordsibiriska och amerikanska kanoterna ända ned till Eldlandet, likasom, åtminstone detaljvis, också hos andra primitivare folks farkoster. Äfven hos ryssarne har detta skeppsbyggnadssätt ej varit ovanligt. Exempelvis må hänvisas till *Landshöfdingen Gustaf Abraham Pipers minnen* (Stockholm 1902 sid. 44—45), där en skildring af ett dylikt »med vidjor sammanbundit» skepps förhållande och uthållighet under storm förekommer, en skildring som i hög grad är egnad att bestyrka Olaus Magnus här förut omnämnda berömmade uttalande om dessa fartygs spänstighet. »Som en näfverskeppa gaf det vid vågornas anstötande svikten undan och så tillbakars igen.» Då det omsider brast sönder, »kom kölen med framstäfven upp ur vattnet undan fartyget».

N. E. Hammarstedt.

En märklig trefaldighetskälla.

Vid *Brunnskällan* vid Löfmarken i Söderbärke socken, känd under namnet *Trefaldighetskällan vid Löfmarken* — namnet *Brunnskällan* används endast af folket i närliggande gårdar — förekomma åtskilliga egendomliga seder.

Källan är inhägnad med tre slanor och på fjärde sidan är en grind, omkring 5 kvarter bred, med 10—12 vågräta pinnar. Den används

år 1139 för sin räkning lät finnar, d. v. s. lappar, bygga två skutor, hvilka voro hopfogade med senor, utan spik (engi saumr i) och hade vidjor i stället för knä (vidjar fyrir kné). Dessa skutor roddes af tolf man på hvar sida och voro så snabba, »att intet skepp hann dem på vattnet».

Sist anförda uppgift synes berättiga till den slutsatsen, att tillverkningen af dylika »sömmade» skepp är betydligt äldre hos lapparne, ty för att på detta sätt åstadkomma skepp med tolf par åror måste tillverkarna hafva besuttit en ansevärd och helt visst under lång tid från släktled till släktled utvecklad färdighet. Själfva tekniken att med rötter, vidjor eller senträdar sammanfoga farkoster torde väl ock, hvad vårt land beträffar, vara äkta lappska, men saknar icke motsvarighet hos de nordsibiriska och amerikanska kanoterna ända ned till Eldlandet, likasom, åtminstone detaljvis, också hos andra primitivare folks farkoster. Äfven hos ryssarne har detta skeppsbyggnadssätt ej varit ovanligt. Exempelvis må hänvisas till *Landshöfdingen Gustaf Abraham Pipers minnen* (Stockholm 1902 sid. 44—45), där en skildring af ett dylikt »med vidjor sammanbundit» skepps förhållande och uthållighet under storm förekommer, en skildring som i hög grad är egnad att bestyrka Olaus Magnus här förut omnämnda berömmade uttalande om dessa fartygs spänstighet. »Som en näfverskeppa gaf det vid vågornas anstötande svikten undan och så tillbakars igen.» Då det omsider brast sönder, »kom kölen med framstäfven upp ur vattnet undan fartyget».

N. E. Hammarstedt.

En märklig trefaldighetskälla.

Vid *Brunnskällan* vid Löfmarken i Söderbärke socken, känd under namnet *Trefaldighetskällan vid Löfmarken* — namnet *Brunnskällan* används endast af folket i närliggande gårdar — förekomma åtskilliga egendomliga seder.

Källan är inhägnad med tre slätor och på fjärde sidan är en grind, omkring 5 kvarter bred, med 10—12 vågräta pinnar. Den används

Trefaldighetskälla vid Löfmarken, Söderbärke sn, Dalarna.

Fot. d. 13 juni 1908.

aldrig annat än trefaldighetsafton. Folket har »just som respekt för den». Så tillåtes ej kreatur dricka där, ej heller fick dess vatten användas vid utrifning af en kolmila, som låg i närheten. Det anses för en »ogärning», om grinden lämnas öppen, och enhvar förbigående har skyldighet att tillse, att den är stängd.

Hvarje år på *onsdagskvällen* före trefaldighet samlas ungdomen från de närmaste tre gårdarna. Pojkarna ösa källan tom. Flickorna tvätta den därpå ren med vatten, hämtadt från annat håll. En »granrisrosa» lägges därefter på botten i den gamlas ställe och däruppå en sten — samma år från år. Före midnatt återvänder ungdomen hem. Denna kväll liksom de två närmast följande iakttages tystnad.

Torsdagskvällen hämta pojkarna granris i stor mängd och risbeklä marken innanför inhägnaden, sedan det gamla riset tagits bort. Intet får därvid »smålas» i källan. Inifrån och utåt läggas därvid kvistarna tätt på hvarann, så att skaften täckas. Till risningen åtgår lika mycket som till en mila (omkring 9 lass). Platsen får då utseende af en ljusgrön kulle med källan i midten. Flickorna plocka under tiden de blomster, som finnas, och binda en stor krans. Skabbört (*Calta palustris*) omnämnes särskildt.

Fredagsafton skall källan *löfvas* af pojkar och flickor från flere granngårdar. Unga björkar huggas af lika längd (4—6 fot) och resas kring staketet, så tätt de kunna stå. Vid grinden sätts en båge af två i toppen hopbundna björkar. Inne vid källan sättas 4 björkar bildande fyrkant. De hopbindas två och två, så att de bilda en korsbåge. I korspunkten, midt öfver källan, hängs kransen af de blommor, som plockats på torsdagskvällen, och »speglar sig skönt i källan», hvars vatten är nästan famnsdjupt. Sen är allt i ordning och lämnas orördt tills *lördagsafton*. Då samlas mycket folk (300—500) från närbelägna och aflägsna gårdar och byar i socknarna Sörbärke, Norn, Norrbärke, Norberg, St. Tuna, Gustafs, Silfberg.

Solnedgången inväntas. Först därefter börjar drickningen. Det vatten man kan få i början är »mest lifgivande».

De, som komma senare, anse, att då »blomman blifvit drucket af vattnet». — Vid drickningen sitter man — gamla och unga — »som en

skraddare» och öser upp med skopor och glas, näfverkosor eller burkar. Detta pågår till framåt midnatt.

Alldeles vid källan är en kulle »åvplanad för att kunna *dansas på*». På den synes, att förr eld varit tänd i midten. En man, född 1799, mindes dock ej elden. — De som druckit ge plats åt andra vid källan och ta i ring på kullen och dansa. (Någon viss dans synes ej förekomma.) Så pågår det till framåt kl. 11. »Sen bär det af till andra dansställen.»

Sedan de unga gifvit sig af, ses endast några gamla kvar vid källan till framåt midnatt. Dessa brukade — åtminstone för 20 år sen — hemtaga i krukor vatten, som dracks på trefaldighetssöndagen.

Om källans *helande kraft* berättas åtskilligt. Så skola i Per-Ersgården invid länge ha förvarats käppar och kryckor som kvarlämnats. Källan är »vida berömd». Dock har en gammal gubbe berättat för min sagesman — omkring 40-årig och barnfödd i närmaste by — att nu för tiden är dess kraft ingenting mot hvad den var förr — för väl 100 år sen — ty en »ogärning» hade då blifvit gjord där. — Två fröknar från Stockholm hade i källan aftvättat veneriska sjukdomar. De hade visserligen blifvit rena, men »sen miste källan sin undergörande kraft».

M. Å.

Litteratur.

A. Olrik, *Fra dansk folkemindesamling, meddelelser og spørgsmål*. Köbenhavn 1908. 116 sid. 8:o.

Danmark äger redan såsom en särskild afdelning af Det kongelige bibliotek ett nydanadt centralarkiv för dansk folkkännedom. För tjänsten af att detta åstadkommits tillhör i främsta rummet doktorerna H. F. Feilberg, A. Olrik och författaren E. T. Kristensen. Arkivet omfattar såväl skriftliga uppteckningar, alltifrån Sven Grundtvigs